

СПЕЦИФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОРТРЕТУ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE SOCIO-DEMOGRAPHIC PROFILE OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WHO ARE LIKELY TO COMMIT A CRIME

УДК 37.013.42:343.915

Швець Т.М.,

к. пед. н., доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет

У статті розглядаються особливі характеристики, що складають соціально-демографічний портрет дітей і підлітків, схильних до скоєння злочину.

Ключові слова: соціально-демографічні характеристики неповнолітніх правопорушників, категорії соціальних чинників, що негативно впливають на становлення особистості неповнолітнього.

В статье рассматриваются особенные характеристики, которые составляют социально-демографический портрет детей и подростков, склонных к совершению преступления.

Ключевые слова: социально-демографические характеристики несовершеннолетних правонарушителей, категории социальных факторов, которые негативно влияют на становление личности несовершеннолетнего.

The article deals with special characteristics that make socio-demographic profile of children and adolescents who are likely to commit a crime.

Key words: socio-demographic characteristics of juvenile offenders, category of social factors affecting the formation of the person of a minor.

Проблема девіантної поведінки неповнолітніх досліджується багатьма галузями науки, зокрема психологією, соціологією, педагогікою, юриспруденцією як в Україні, так і в інших державах. Серед вітчизняних дослідників доцільно відмітити праці О. Джуджи, С. Корецького, В. Васильєва, у яких досліджували проблеми девіантної та делінквентної поведінки, проблеми групової злочинності неповнолітніх і мотиви делінквентної поведінки.

Нині кожен п'ятий учень 5-го класу, кожен четвертий восьмикласник і кожен другий учень 11 класу схильні до вживання алкоголю. В Україні щорічно близько 11 тис. дітей скоюють суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Вони «опановують» нові види злочинів, які колись вважались «дорослими»: вимагання, шахрайство, проституція. Деякі вчинки таких злочинців відзначаються особливою жорстокістю й цинізмом. Така ситуація в суспільстві й зумовила актуальність поставленого нами питання.

Об'єкт статті – діти й підлітки, які схильні до скоєння злочинів.

Предметом є індивідуальні особливості соціально-демографічних характеристик дітей і підлітків, які схильні до скоєння злочинів.

Мета статті – висвітлити індивідуальні соціально-демографічні характеристики дітей і підлітків, які схильні до скоєння злочинів; охарактеризувати категорії соціальних чинників, які негативно впливають на становлення особистості неповнолітнього.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: виявити характеристики, які включає в себе соціально-демографічний портрет дітей і підлітків, які схильні до скоєння злочинів; розкрити категорії соціальних чинників, що негативно впливають на становлення особистості неповнолітнього; висвітлити роль членів родини у формуванні стереотипів поведінки дітей і підлітків.

Особистість злочинця завжди була однією із центральних проблем психологічних, соціальних, педагогічних і кримінологічних наук. Залежно від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики й рівня розвитку науки по-різному ставилося й вирішувалося питання стосовно того, що таке особистість злочинця, чи є вона взагалі, у чому її специфіка, яка її роль у скоєнні злочину, як впливати на неї, щоб не допустити більше злочинних дій.

Необхідно враховувати, що навіть у такій специфічній сфері, як злочин, людина діє як суспільна істота, тому до неї треба підходити як до носія різноманітних форм суспільної психології, придбаних моральних, правових, етнічних та інших поглядів і цінностей, індивідуально-психологічних особливостей. У цілому це являє собою джерело злочинної поведінки, її суб'єктивну причину, визначає необхідність вивчення всієї сукупності соціологічних, психологічних, правових, медичних та інших аспектів особистості злочинця.

До основних рис особистості злочинця відносяться насамперед соціально-демографічні характеристики.

На підставі договору про співпрацю факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету з Управлінням Державної пенітенціарної служби України в Херсонській області в березні 2014 року було проведено наукове дослідження з метою визначення соціально-демографічних характеристик неповнолітніх правопорушників. За основу наукового дослідження була взята розроблена нами анкета, питання якої направлені на виявлення соціально-демографічних характеристик неповнолітніх правопорушників, що перебували на момент проведення дослідження в Херсонському слідчому ізоляторі. З анкетами працювали 30 опитаних-неповнолітніх, зустріч із якими не забороняла законодавча нормативна база слідчого ізолятору.

Соціально-демографічний портрет злочинця включає такі характеристики: стать, вік, сім'я, у якій виховувалася людина (повна чи неповна), склад сім'ї, освіта, матеріальний стан родини, наявність чи відсутність власного житла, соціальний статус батьків, фізичне здоров'я членів родини, психічне здоров'я, стосунки між членами сім'ї, дотримання асоціального стилю життя членами родини (зловживання наркотиками, алкоголем, схильність до протиправних дій, сексуальна розбещеність тощо), наявність постійної роботи [5, с. 121].

Станом на 1 березня 2007 року в Херсонському слідчому ізоляторі перебували 46 неповнолітніх правопорушників, серед яких 45 хлопців та 1 дівчина (гендерний аспект – перша умова соціально-демографічної характеристики).

Анкетне опитування було проведено серед 30 хлопців віком від 14 до 17 років: 60% опитаних мали вік 17 років, 34% – 16 років, 3% – 15 років, 3% – 14 років. Ці показники говорять про те, що більшість підлітків, які йдуть на скоєння злочину, фактично досягли повноліття.

Дослідження показало, що більшість опитаних (63%) мають неповну середню освіту, 17% опитаних закінчили одинадцять класів, 10% респондентів навчались у середньо-технічних освітніх закладах, 7% опитаних закінчили лише два класи. Вражає факт, що 3% респондентів неповнолітніх не навчались у школі взагалі. Було поставлено таке запитання: «Які оцінки переважали у вас у навчанні?». На нього були отримані такі відповіді:

50% опитаних відповіли, що отримували в школі лише трійки, 40% респондентів стверджували, що навчалися на тверду четвірку, 7% опитаних відповіли, що були відмінниками в навчанні. Отже, 47% опитаних – сильні в навчанні діти, які отримували в школі позитивні оцінки. Цей факт надзвичайно вражає.

Дуже важливою соціально-демографічною характеристикою є сім'я, у якій виховувався неповнолітній правопорушник. Родина, тип сім'ї, виконання нею соціально-педагогічної функції значною мірою впливають на поведінку неповнолітніх, пов'язану з порушенням закону. Повна ця сім'я чи неповна – один із головних показників. 50% опитаних виховувались у сім'ї з обома батьками, 33% – мали лише з матір'ю, 17% опитаних зовсім не мали батьків. Сім'я є детермінантою в розвитку та становленні особистісних якостей людини, тому показник того, повна сім'я чи ні, є дуже важливим.

На запитання щодо того, де виховувались ці підлітки, 7% опитаних відповіли, що виховувались у спецшколі, 7% респондентів зростали з опікунами, 3% – у дитячому будинку. Отже, кількість правопорушників серед дітей-сиріт значно менша порівняно з дітьми, які зростали в повній сім'ї. 93% опитаних підлітків віднесли своїх батьків до робочого класу, і лише 7% респондентів стверджували, що їх батьки належать до інтелігенції. Цей показник може говорити про те, що в дітей, які виховуються в сім'ях інтелігентів, ризик скоїти правопорушення набагато менший, ніж у дітей із робочих сімей, батьки яких вимушені важче й більше працювати.

Існує стереотип, що переважно на злочин йдуть підлітки з малозабезпечених сімей. Ми вирішили це перевірити. Було поставлено таке питання: «Як ви оцінюєте рівень матеріальної забезпеченості вашої родини?». Було отримано такі відповіді: 20% опитаних відповіли, що матеріальний рівень сім'ї, у якій вони виховувались, низький; 70% – середній, а 10% опитаних відзначили, що матеріальний рівень їх сім'ї високий. Отже, частка підлітків із малозабезпечених сімей набагато менша порівняно з частиною дітей, які зростали в сім'ях із середнім і високим матеріальним достатком. Підлітки також відзначали, що нестаток грошей не є основною причиною їх злочинних дій. Аналіз відповідей

неповнолітніх на запитання анкети вказує на те, що родини 90% опитаних мають власне житло, з них 80% говорять, що їх повністю влаштовують житлові умови, а цей факт ще раз підтверджує стабільне матеріальне положення родин більшої частини опитаних неповнолітніх правопорушників.

Окремою групою батьківських сімей учені, які займаються питанням злочинності серед неповнолітніх, виділяють родини, у яких один із батьків був засуджений до позбавлення волі. У нашому випадку 27% опитаних відносяться саме до цієї групи сімей. У таких родинах ризик піти на скоєння злочину для неповнолітніх наявний, і наше дослідження це підтвердило, оскільки четверта частина опитаних мають хоча б одного з батьків, які відбували покарання в місцях позбавлення волі. Разом із цією характеристикою важливими показниками є схильність батьків/опікунів до зловживання алкоголем чи наркотиками та наявність у родині спроб сексуального або фізичного насильства. Щодо вживання членами родини алкоголю чи наркотиків, то 27% опитаних дали стверджувальну відповідь.

Цікавим для нас став факт, що всі 100% опитаних неповнолітніх дали відповідь, яка нас не залишила байдужими: у їх сім'ях ніколи не було спроб сексуального чи фізичного насильства. Відкритим залишається питання: звідки в цих дітей агресія, жорстокість до всього оточуючого?

Отже, маємо такий соціально-демографічний портрет дітей і підлітків, які схильні до скоєння злочинів. У цілому опитанти фактично всі досягли повно-

ліття, виховувалися в повній сім'ї чи сім'ї з однією матір'ю, мають середній рівень життя, власне житло. Значна кількість опитаних неповнолітніх злочинців вживають алкоголь чи наркотичні речовини. Четверта частина опитаних мають батька, якого було засуджено до позбавлення волі. Фактично половина цих дітей навчалися на тверду четвірку чи були відмінниками.

Таким чином, особистість злочинця являє собою сукупність соціально значимих негативних властивостей, що утворилися в особистості в процесі різноманітних і систематичних взаємодій з іншими людьми. Соціальний характер особистості злочинця дозволяє розглядати його як члена суспільства, соціальних груп або нових спільностей, як носія соціально типових рис.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальные проблемы социологии девиантного поведения и социального контроля / под ред. Я. Гилинского. – М. : ИС РАН, 1992. – 215 с.
2. Башкатов И. Психология групп несовершеннолетних правонарушителей (социально-психологические особенности) / И. Башкатов. – М. : Прометей, 1993. – 312 с.
3. Васильев В. Юридическая психология : [учебник для вузов] / В. Васильев. – СПб. : Питер, 2003. – 504 с.
4. Джуджа О. Проблеми девіантної поведінки (кримінологічний аспект) / О. Джуджа, С. Корецький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – № 1. – С. 74.
5. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі : [методичні матеріали] / за ред. В. Синьова. – К. : Агропром. видав. України, 2003. – 222 с.